

آسیب‌شناسی فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان

نویسندگان: شجاعت علی^۱، محمد نظیر عرفانی^۲

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۹

دریافت: ۱۳۹۶/۰۷/۱۵

چکیده

خانواده مهمترین نهاد اجتماعی است که مرزهای قابل نفوذی دارد و فضای مجازی توانسته است در آن رخنه کند؛ لذا ورود فضای مجازی به کانون خانواده موجب بروز آسیب‌هایی در هنجارها و نقش‌های اعضای خانواده به ویژه کودکان شده است. هدف از این تحقیق، بررسی آسیب‌های فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان بوده است که در آن، آثار و پیامدهای منفی اینترنت را در رابطه با آداب و اخلاق زندگی خانوادگی مورد بررسی قرار داده است. روش علمی تحقیق نیز به صورت توصیفی- تحلیلی و روش جمع‌آوری مطالب به صورت کتابخانه‌ای و جستجو در پایگاه‌ها و منابع اطلاعات علمی اینترنتی بوده است.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد گسترش فضاها و فضای مجازی اینترنتی آسیب‌های گوناگونی در زمینه تعلیم و تربیت کودکان ایجاد کرده است؛ از جمله آسیب‌های اخلاقی همچون دسترسی آسان به منابع غیر اخلاقی، تضعیف باورهای دینی و القای شبهات و تعارض ارزش‌ها؛ آسیب‌های شخصیتی مثل اعتماد به فضای مجازی، انزوای اجتماعی و اتلاف وقت؛ و آسیب‌های خانوادگی از قبیل کاهش ارتباطات خانوادگی، تغییر الگوی تعامل میان والدین و فرزندان، از بین رفتن تعادل قدرت در خانواده و شکاف نسل‌ها. بنابراین، هدایت و نظارت والدین در کنار شناخت و آگاهی از آسیب‌های پیش روی فضای مجازی بهترین راهکار رفع آسیب‌های آن است.

واژگان کلیدی: تعلیم و تربیت، کودکان، فضای مجازی، آسیب‌شناسی

۱. کارشناس ارشد تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام، مجتمع آموزش عالی امام خمینی علیه‌السلام، shigariy@yahoo.com

۲. دانش‌پژوه دکتری قرآن و علم، گرایش اجتماعی، جامعه‌المصطفی العالمیه علیه‌السلام، mna8181@yahoo.com

مقدمه

فضای مجازی به عنوان نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی توانسته است علی‌رغم عمر اندک، به سرعت در ابعاد گوناگون زندگی مردم نفوذ کند. مردم بسیاری در سنین مختلف و از گروه‌های اجتماعی متفاوت در فضای مجازی کنار هم آمده‌اند و از فاصله‌های بسیار دور در دنیای واقعی، از این طریق با هم ارتباط برقرار می‌کنند. امروزه روش‌های ارتباطی با دیگران از طریق اینترنت افزایش یافته است؛ روش‌هایی از جمله پست الکترونیک، پیام‌های کوتاه، چت روم‌ها، وب پایگاه‌ها، بازی‌ها و...

امروزه خانواده‌ها در سبب فرهنگی خود مواجه با شبکه‌های ماهواره‌ای، فضای مجازی و رسانه‌های پیشرفته هستند که هر کدام به نوبه خود بخشی از فرایند اثرگذاری در خانواده را هدف گرفته‌اند به طوری که بعضی از شبکه‌های ماهواره‌ای به طور تخصصی تمرکز خود را بر مقوله خانواده نهاده‌اند و پیام مشترک برنامه‌های این شبکه‌ها عبارت‌اند از: ترویج خانواده‌هایی بی‌سامان و لجام گسیخته در مقابل ساختار خانواده، عادی‌سازی خیانت همسران به یکدیگر، عادی جلوه دادن روابط جنسی دختر و پسر پیش از ازدواج، ترویج فرهنگ هم‌باشی به جای ازدواج و عادی جلوه دادن سقط جنین برای دختران.^۱

مفهوم فضای مجازی

پیشرفت و توسعه فضای مجازی، زمینه‌ساز فضا‌های اجتماعی جدید شده و مجموعه گسترده‌ای از اجتماعات مجازی را به وجود آورده است؛ فضای بدون مرزی که روابط اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ بدین‌سان فناوری‌های نوین اطلاعات،

اقصى نقاط عالم را در شبکه‌های جهانی ساخته شده از ابزارها به یکدیگر پیوند داده و ارتباطات رایانه‌ای، مجموعه گسترده‌ای از اجتماعات مجازی را به وجود آورده است. فضای مجازی شبکه گسترده جهانی است که شبکه‌های مختلف رایانه را در اندازه‌های متعدد و حتی رایانه‌های شخصی را با استفاده از سخت‌افزار و نرم‌افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی به یکدیگر متصل می‌کند؛ این شبکه جهانی از طریق خطوط تلفن، رایانه‌های شخصی و شبکه‌های رایانه‌ای به یکدیگر متصل می‌شود و با اختصاص نشانی‌های الکترونیکی مشخص به هر یک از آنها، برقراری ارتباط سریع و گسترده را میان کل کسانی که به شبکه متصل هستند، فراهم می‌کند و تبادل اطلاعات میان آنان را به صورت متن، صدا، تصویر و فیلم میسر می‌سازد.

شبکه جهانی اینترنت، یکی از مهم‌ترین نوآوری‌هایی است که بعضی از نظریه پردازان برای تأکید بر اهمیت آن، تأثیرات این بزرگراه عظیم اطلاعاتی را مشابه با تأثیرات اختراع چاپ بر زندگی انسان‌ها ذکر کرده‌اند.^۱

فضای آزاد اینترنتی، محل حضور میلیون‌ها کنشگر اینترنتی است که می‌توانند با تفسیرهای نمادین در اینترنت به موارد زیر پردازند:

- ۱- به کنش فردی و جمعی متقابل پردازند.
- ۲- در اجتماعات مجازی حضور سایبری داشته باشند.
- ۳- گروه مجازی تشکیل بدهند.
- ۴- با افراد دیگری که از اینترنت استفاده می‌کنند، به بحث آزاد در مورد موضوعات گوناگون پردازند.

۵- از اطلاعات و اخبار موجود در سایت‌های اینترنتی به صورت گزینشی و بدون داشتن محدودیت‌های رسانه‌های دیگر- که بر خلاف اینترنت- عمدتاً یک‌سویه‌اند، استفاده کنند.^۱

آسیب‌های اخلاقی

۱- دسترسی آسان به منابع غیر اخلاقی

مهم‌ترین محصولات فرهنگی اعم از فیلم، عکس، متن، بازی‌های رایانه‌ای و اینترنتی را غرب و گاه شرق، تولید و سپس در فضای مجازی تبلیغ و توزیع می‌کند؛ بدین‌سان، یکی از خطرهای ناشی از فضای سایبر متوجه کشورهایی است که فرهنگ‌های متضاد با فرهنگ حاکم بر فضای سایبری دارند.^۲

یکی از نگرانی‌های عمده در خصوص افزایش دسترسی به اینترنت در خانه، قرار گرفتن نوجوانان در معرض مطالب جنسی است. سادگی دسترسی و فراوانی مطالب جنسی در اینترنت، نگرانی را نسبت به اثرات زیان‌بخش این‌گونه مطالب افزایش داده است. تصور بر این است که دسترسی کودکان و نوجوانان به هرزه‌نگاری از طریق اینترنت، ساده‌تر از روش‌های سنتی آن است.

یک فرض ضمنی دیگر این است که دسترسی گسترده به مطالب هرزه‌نگاری در اینترنت و از طریق تبلیغات، منجر به قرار گرفتن داوطلبانه در معرض این مطالب خواهد شد. نتایج این مطالعات نشان می‌دهد افشای تصادفی در بین ۱۰ تا ۳۰ درصد از نوجوانان رخ داده است.

فروش نوارهای ویدئویی و آلات و لوازم جنسی از طریق اینترنت، هشت درصد از فعالیت‌های تجاری رژیم آمریکا را که افزون بر ۱۸ میلیارد دلار است در بر می‌گیرد.

۱. جلالی، ۱۳۷۹: ۹۶.

۲. طارمی، ۱۳۸۷: ۳۲.

قشر جوان به خصوص نوجوانان در گروه سنی ۱۲ تا ۱۷ سال قربانیان عمده عاملان و دست‌اندرکاران چنین تجارت هنگفتی هستند. این گروه سنی عامل اصلی ثبات حرفه پورنوگرافی است.

بررسی نتایج پژوهش‌های روانشناسان دانشگاه تورنتو نشان می‌دهد کودکان - بیشتر - بعدازظهرها و نوجوانان و جوانان ساعت‌های پایانی شب را برای مراجعه به اینترنت انتخاب می‌کنند که هر چه اشتیاق به بازدید از سایت‌های غیر اخلاقی بیشتر باشد، زمان استفاده از اینترنت به سمت ساعت‌های پس از نیمه شب گرایش می‌یابد.^۱

۲- تضعیف باورهای دینی و القای شبهات فکری

از جمله چالش‌های شبکه‌های اجتماعی، تبلیغات ضد دینی و حمله به اعتقادات مذهبی افراد است. گروه‌های مغرض با اهداف از پیش تعیین شده و با شیوه‌های مخصوص، اقدام به تزلزل در باورهای کاربران سست‌عقیده و کم اطلاع می‌نمایند؛ هم‌چنان که هم‌اکنون شبکه‌های اجتماعی، یکی از ابزارهای مورد استفاده برای تبلیغ بهائیت و عرفان‌های کاذب است؛ البته بهترین شیوه تنها انفعالی برخورد کردن و اکتفا نمودن به پاسخگویی به شبهات نیست؛ بلکه این حضور باید همراه با تهاجم نیز باشد؛ به این معنا که عقاید و باورهای فرهنگ مهاجم را نیز با سؤالاتی که در مورد عقاید و نگرش‌هایشان وجود دارد، مورد هدف قرار داد و هیبت ظاهری آنان را شکست.

۳. تعارض ارزش‌ها

تغییرات فناوری، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده است. یکی از چالش‌های فراروی فرهنگ‌ها، برخورد با این پدیده است؛ چون ورود اینترنت همراه با ارزش‌های غربی چالش‌های جدیدی را در کشورهای دیگر به وجود آورده است. از آن‌جایی که برخی از عناصر موجود در این پدیده مغایر با فرهنگ خودی-ارزش‌های اسلامی و ایرانی- است، پس می‌توان گفت اینترنت می‌تواند آسیب‌های زیادی به همراه داشته باشد؛ مثلاً ورود اینترنت در حوزه خانواده، موجب تغییر نظام ارزشی در خانواده‌ها می‌شود؛ هم‌چنان که در یک مطالعه تجربی نشان داده شد استفاده جوانان از اینترنت موجب کاهش ارزش‌های خانواده شده است.^۱

آسیب‌های شخصیتی

۱- اعتیاد به فضای مجازی

یکی از آسیب‌های فضای مجازی، اعتیاد به آن است؛ به طوری که از میان ۴۷ میلیون استفاده‌کننده از اینترنت در رژیم آمریکا، ۲ تا ۵ میلیون نفر دچار اعتیاد اینترنتی شده‌اند و با معضلات زیادی گریبانگیر هستند.^۲ در کشور ایران نیز با گسترش روزافزون اینترنت، این مسئله مشاهده می‌شود. نتیجه تحقیقات انجام شده در کشور نشان می‌دهد بیشترین استفاده‌کنندگان از اینترنت، جوانان هستند و ۳۵ درصد از آنها به خاطر حضور در چت‌روم، ۲۸ درصد برای بازی‌های اینترنتی، ۳۰ درصد به منظور بررسی کردن پست الکترونیکی و ۲۵ درصد نیز به دلیل جستجو، وارد شبکه جهانی می‌شوند. اعتیاد به اینترنت می‌تواند مشکلات جدی تحصیلی و خانوادگی برای مخاطبان به وجود آورد. اگر استفاده‌کنندگان از اینترنت نتوانند به مدت یک ماه دوری از

۱. زنجانی‌زاده اعزازی و علی، ۱۳۸۴.

۲. اکبری و مینا اکبری، ۱۳۹۰: ۱۵۸.

اینترنت را تحمل کنند، در معرض خطر اعتیاد به آن قرار دارند؛ پدیده‌ای که اکنون نیز مشاهده می‌شود، به طوری که برخی از جوانان، شب‌ها را تا صبح با اینترنت می‌گذرانند و تمام صبح را خواب هستند؛ مسئله‌ای که آغازگر آسیب‌های متعدد دیگر نیز می‌شود. طی تحقیقاتی که در خصوص دلایل گرایش و استفاده اعتیادآور افراد از اینترنت صورت گرفته است، به این نتایج رسیدند: افرادی که وقت زیادی را صرف استفاده از کامپیوتر می‌کنند، کسانی هستند که در زندگی با مشکلاتی مواجه‌اند. این افراد چون رغبتی به برخورد با مشکلات زندگی ندارند و مایل نیستند حتی با آنها رو به رو شوند؛ لذا به فعالیت اعتیادآور در اینترنت می‌پردازند.^۱

اعتیاد به اینترنت، ضمن آن‌که معضلات کلی که نوجوانان و جوانان را در هنگام دسترسی به اینترنت با آن روبرو می‌شوند را تشدید می‌کند، عامل مسائل و مصائب زیادی برای آنان می‌شود. افزایش حضور در فضای مجازی، تصور زندگی مجازی را جایگزین تصور زندگی واقعی می‌کند و در عین حال- به خصوص نوجوانان- به علت تأثیرپذیری بیشتر به علت موقعیت سنی خویش درک خود را از زندگی بر اساس فضای مجازی تجربه شده تعریف می‌کنند، و در هنگام ارتباط با فضای واقعی ممکن است یا توانایی درک آن فضا و برقراری ارتباط با آن را از دست بدهند و یا در تلاش باشند که بر اساس مناسبات مجازی آن را تفسیر نمایند.

از سوی دیگر، حضور بیش از اندازه در فضای اینترنت باعث کاهش سطح مسئولیت‌پذیری جوانان و نوجوانان و غفلت آنان از برنامه‌های آموزشی و تربیتی پیش‌بینی شده برای آنها می‌گردد که ادامه این وضعیت باعث عقب افتادن نوجوانان از سایر همسالان‌شان در برنامه‌های تحصیلی می‌گردد.

۲- انزوای اجتماعی

امروزه اینترنت در زندگی اجتماعی، جای دوستان و نزدیکان را گرفته و جایگزین روابط دوستانه و خانوادگی شده است. افرادی که ساعت‌ها وقت خود را در سایت‌های اینترنتی می‌گذرانند، بسیاری از ارزش‌های اجتماعی را زیر پا می‌نهند؛ چرا که این‌گونه افراد، سایر فعالیت‌های اجتماعی خود را کنار گذاشته و به فعالیت‌های فردی روی می‌آورند.

نتایج پژوهش شاندرزا^۱ نشان داد استفاده زیاد از اینترنت با پیوند ضعیف اجتماعی مرتبط است؛ برعکس کاربرانی که از اینترنت کمتر استفاده می‌کنند به طور قابل ملاحظه‌ایی با والدین و دوستانشان ارتباط بیشتری دارند.^۲

بررسی محققان نشان می‌دهد- شاید- هیچگاه کاربران اینترنت از افسردگی و انزوای اجتماعی خود، آگاه نباشند و یا حتی در صورت آگاهی نیز آن را تأیید نکنند؛ اما ماهیت کار با اینترنت چنان است که فرد را در خود غرق می‌کند.

پژوهش‌های انجام شده حاکی از آن است که دنیای اجتماعی در آینده، دنیای منزوی است؛ چرا که اینترنت با توجه به رشدی که دارد و جذابیت‌های کاذبی که برای نوجوانان ایجاد می‌کند، آنها را به خود معتاد ساخته و جانشین والدین می‌شود.

هم‌چنین، استفاده زیاد از اینترنت با پیوند ضعیف اجتماعی مرتبط است؛ بر عکس، کاربرانی که از اینترنت کمتر استفاده می‌کنند، به طور قابل ملاحظه‌ای با مادر و دوستانشان ارتباط بیشتری دارند؛ البته این نتایج جهت‌گیری خاصی را نشان نمی‌دهد؛ مثلاً نمی‌توان گفت که آیا نوجوانان دارای ارتباطات ضعیف اجتماعی با گرایش به طرف فعالیت اینترنتی، ارتباطات اجتماعی خود را کاهش می‌دهند.^۳

1. Chanders

۲. صبوری خسروشاهی، ۱۳۸۶.

۳. معیدفر و همکاران، ۱۳۸۴: ۴۱.

۳. ائتلاف وقت

اگر فضای مجازی، میزان استفاده از آن تابع ضابطه و قاعده‌ای نباشد که در این صورت جوانان و نوجوانان عادت می‌کنند، اوقات فراغت خود را به بیهودگی و بدون برنامه‌ریزی بگذرانند و این تصور در ذهن آنها شکل می‌گیرد که نهایت زندگی، چیزی جز بازی و سرگرمی و کامجویی نیست و وجه دوم، نوع بهره‌برداری از آن و مراجعه به سایت‌هایی است که موارد ناهنجار و غیر اخلاقی را ترویج می‌کنند که از این طریق، هم هویت ملی فرد را مورد هجوم قرار می‌دهند و هم به تخریب شخصیت اجتماعی و حوزه روانی او می‌پردازند.^۱

در حال حاضر، میلیون‌ها جوان در حال حاضر از اینترنت استفاده می‌کنند و هر سال میلیون‌ها نفر دیگر به جمع آنان اضافه می‌شود. در شبکه جهانی، سایت‌های بسیاری که هدف آنها جذب و جلب توجه کودکان و نوجوانان به مسائل آموزشی و سرگرمی است، به فعالیت مشغول هستند.

بر خلاف چنین رشد عظیم اجتماعی، تحقیقات بسیار کمی در مورد چگونگی استفاده نوجوانان از سایت‌های اینترنتی انجام شده است؛ نتیجه پژوهش‌های جاکوب نلسون^۲ با عنوان مطالعات استفاده‌کنندگان ۱۳ تا ۱۷ ساله از اینترنت قرار دارد،^۳ نشان می‌دهد دلیل عمده استفاده نوجوانان از اینترنت در موارد زیر خلاصه می‌شود:

- انجام تکالیف و پروژه‌های درسی که از طرف معلم به آنها محول شده است.

۱. «آثار رفتاری اینترنت بر جوانان».

2. Jacob Nelson

3. <https://www.useit.com>

- گذراندن اوقات فراغت با مسائل گوناگونی که مورد علاقه آنهاست.
- سرگرمی و وقت‌گذرانی؛ شامل گوش کردن، دانلود موزیک، بازی‌های کامپیوتری و خواندن اخبار هنری و ورزشی.
- تحقیق در مورد بهداشت و سلامت فردی که از میان گذاشتن آن با دیگران خجالت می‌کشند.
- یافتن قیمت اجناس و اقلامی که در آینده تصمیم و یا آرزوی خری آن را دارند.

هم‌چنین، برخی تحقیقات نشان می‌دهد نوجوانان - بیشتر - وقت خود در وبگردی را متوجه حضوری سرگرم‌کننده می‌کنند و به همین جهت به جز در مورد اول که درصد کمی از وقت جوانان و نوجوانان به هنگام حضور در اینترنت را تشکیل می‌دهد، در باقی موارد به دنبال موارد سرگرم‌کننده و غالباً جذاب و رنگارنگ موجود در اینترنت هستند.

آسیب‌های خانواده

۱- کاهش ارتباطات خانوادگی

بر اساس مطالعه‌ای که به تازگی درباره انواع مختلف کاربری‌های اینترنت از سوی نوجوانان و زمان اختصاص یافته به خانواده صورت گرفته، استفاده از اینترنت، زمانی را که نوجوانان با خانواده‌هایشان سپری می‌کنند، کاهش می‌دهد. نکته قابل توجه این است که فعالیت‌های مختلف، آثار مختلفی داشته‌اند. پرداختن به بازی‌های آنلاین، هم زمان سپری شده با خانواده و هم زمان اختصاص یافته به ارتباط با اعضای خانواده را کاهش می‌دهد؛ اما استفاده از اینترنت برای برقراری ارتباط با دوستان کاهش کمی در زمان اختصاص یافته به خانواده

ایجاد می‌کند؛ به همین ترتیب، به کار بردن اینترنت به منظور کارهای درسی زمان اختصاص یافته به خانواده را تحت تأثیر قرار نمی‌دهد.^۱ در مجموع، شواهد عملی در مورد رابطه اینترنت با زمان اختصاص یافته به خانواده نشان می‌دهد، اینترنت زمانی را که والدین و فرزندان با یکدیگر سپری می‌کنند، کاهش می‌دهد.

۲- تغییر الگوی تعامل بین والدین و فرزندان

دسترسی به اینترنت در خانه، الگوهای تعامل بین والدین و فرزندان را تحت تأثیر قرار داده و با افزایش تعارضات بین نسلی انسجام خانوادگی را تضعیف می‌کند. خانواده‌ها نظام‌هایی اجتماعی هستند که از طریق سلسله‌مراتب قدرت شکل می‌گیرند که ورود رایانه می‌تواند این سلسله‌مراتب را تغییر دهد؛ زیرا نوجوان در خانواده تبدیل به متخصص می‌شود و سایر اعضا باید از او راهنمایی‌های فنی بگیرند.^۲ در این شرایط، نوجوان منابعش را نسبت به والدین افزایش می‌دهد و توانایی‌اش برای چیره شدن بر فضا بیشتر می‌شود. مطالعه‌ای که در خصوص جستجوی کمک در رابطه با رایانه در میان ۹۳ خانواده آمریکایی نشان داده است نوجوانان بیشتر از سایر اعضای خانواده تمایل به کمک کردن به دیگران دارند. نوجوانان تبدیل به کارشناس شده‌اند و وقتی که والدین در این زمینه نیاز به کمک داشته باشند، باید به اطلاعات و توصیه‌های آنان تکیه کنند.

۱. لی و چای، ۲۰۰۷.

۲. وات و وایت، ۱۹۹۴.

۳- از بین رفتن تعادل قدرت در خانواده

ورود رایانه به خانه‌ها این قابلیت را دارد که در زمینه قدرت و خودمختاری موجب تعارضات جدیدی شود. نگرانی والدین ممکن است آنان را وادار سازد قوانینی را در خصوص میزان استفاده از اینترنت ایجاد کنند، اما نوجوانان این قوانین را دخالت در امور شخصی و تلاش برای کاهش خودمختاری‌شان می‌دانند. استفاده از رایانه مستلزم دانش و مهارت است و کودکان بیش از والدین‌شان این مهارت را دارا هستند. هنگامی که نوجوان تبدیل به فردی می‌شود که دیگران برای گرفتن راهنمایی به او مراجعه می‌کنند، تعادل قدرت در خانواده دستخوش تغییر می‌شود. مطالعات نشان داده است که در این موارد، نوجوانان رایانه را انحصاری و استفاده سایر اعضای خانواده را محدود می‌کنند.^۱

۴. شکاف نسل‌ها

اینترنت شکاف میان نسل‌ها را بیشتر کرده است و اکنون شکاف میان نسل دوم و سوم علاقه‌مند به فضای مجازی نیز آشکار شده است؛ به گونه‌ای که هیچیک زبان دیگری را نمی‌فهمند.

امروزه با ورود وسایل و فناوری‌های جدید به عرصه خانواده‌ها، مشاهده می‌شود که والدین و فرزندان ساعت‌های متمادی در کنار یکدیگر می‌نشینند؛ بدون آن‌که حرفی برای گفتن داشته باشند؛ لذا کمتر نشانه‌هایی از آن نوع خانواده‌هایی مشاهده می‌شود که والدین و فرزندان دور هم نشسته و درباره موضوعات مختلف خانوادگی و کاری با هم گفتگو کنند و نظریات همدیگر را راجع به موضوعات مختلف جویا شوند.

در شرایط فعلی روابط موجود میان والدین و فرزندان به سردی گراییده، دو نسل به دلیل داشتن تفاوت‌های اجتماعی و تجربه‌های زیستی مختلف، زندگی را از دیدگاه خودمی‌نگرند و مطابق با بیش‌خود آن را تفسیر می‌کنند.

نسل دیروز- والدین- احساس‌دانی و باتجربگی می‌کند و نسل امروز- فرزندان- که خواهان تطابق با پیشرفت‌های روز است در برابر آنها واکنش نشان می‌دهد و چون از پس منطق و نصیحت‌های ریشه‌دار و سرشار از تجربه آنها بر نمی‌آید، به لجبازی روی می‌آورد.^۱

فرزندان در مقایسه با والدین، با وجود اینکه در یک فضای فرهنگی زندگی می‌کنند، اطلاعات، گرایش‌ها و رفتارهای متفاوتی دارند؛ البته عوامل متعددی بر این پدیده تأثیرگذارند و این شکاف را روز به روز بیشتر می‌کنند که سرعت تحولات و بسط ارتباطات با جهان توسعه یافته، توجه بیشتر جوانان به برنامه‌های جهانی شدن فرهنگ، رسانه‌ها، گسترش روزافزون انجمن‌ها و کانون‌هایی غیر از کانون خانواده برای پیوستن و تعلق یافتن جوانان به آنها از آن جمله است.^۲

راهکارهایی برای رفع آسیب‌های پیش‌گفته

راهکارهای متنوعی برای رفع آسیب‌های فضای مجازی قابل استفاده است به طوری که زمینه‌های مختلفی برای حضور مفید و ارزشمند نوجوانان در اینترنت وجود دارد که با هدایت و نظارت والدین می‌تواند ضمن کمک به فراگیری مهارت‌های مختلف زندگی و فراگیری مناسب آموزش‌های مرتبط با تحصیلات آنها، ارتقای سطح فرهنگی و تربیتی نوجوانان و جوانان را باعث شده و زمینه‌ساز افزایش سطح علمی این رده سنی گردد.

۱. رحیمی، ۱۳۹۰: ۱۹.

۲. همان.

کمک والدین به حضور نوجوانان در سایت‌های دوستیابی مرتبط با فعالیت‌های فرهنگی و علمی که در نهایت منجر به فعالیت در فضای واقعی و ارتباطات انسانی نیز گردد، از جمله کمک‌هایی است که منجر به افزایش توانمندی حضور اجتماعی نوجوانان و جوانان می‌شود. سایت‌های مختص به این رده سنی که از سلامت اخلاقی برخوردار هستند، در اینترنت به فراوانی یافت می‌شود و تنها نیازمند یافتن و برقراری ارتباط با آنها می‌باشد.

اینترنت پدیده‌ای است که باید آن را شناخت؛ حُسنی که اینترنت برای جوانان دارد، این است که آنها می‌توانند بدون در نظر گرفتن آداب و رسوم و قیودات فرهنگی و اجتماعی، با دیگران ارتباط برقرار کنند و خیلی سریع از این موانع و سدها عبور کرده و بخشی از نیازهای روانی خود برای برقراری ارتباط با دیگران را برطرف کنند که این امر به خودی خود امری مثبت است؛ اما زمانی جنبه منفی این پدیده بروز می‌کند که فرد، برقراری ارتباط از طریق اینترنت را با ارتباط واقعی یکی بداند؛ چون می‌تواند در فرد این توهم را به وجود آورد که می‌تواند به هویت خود آن‌طور که دوست دارد و به شکل فعال شکل دهد.

اینترنت به خودی خود به وجود آورنده مشکلات ارتباطی نیست؛ بلکه توجه افرادی را جلب می‌کند که مشکلات اجتماعی دارند، اما برای آنها راه‌حلی پیدا نمی‌کنند؛ مثل این می‌ماند که گفته شود: داروهای افسردگی مولد این بیماری هستند. پیش از ظهور داروهای ضد افسردگی، افسردگی وجود داشت، اما وسیله‌ای برای تسکین یا درمان آن وجود نداشت. گسترش ارتباطات اینترنتی در میان جوانان ایران نیز نشان دهنده بخشی از مشکلاتی است که آنها در جامعه با آن روبرو هستند.

از سوی دیگر- اینترنت- محدود به تأثیرات روانی نیست؛ بلکه همان‌گونه که بیان شد می‌تواند تأثیرات رفتاری و عملی فراوانی را بر نوجوانان و جوانان به جای بگذارد که در صورت عدم کنترل و نظارت والدین، منجر به رفتارهای خشونت آمیز و خطرناک از سوی جوانان و نوجوانان گردد که در مراحل نیز غیر قابل کنترل می‌گردد.

به نظر می‌رسد در صورت نظارت و حضور والدین بر استفاده نوجوانان و جوانان از اینترنت نه تنها می‌توان از تأثیرات منفی آن کاست، بلکه فضای استفاده را به سمت هدفمندی و ارزشمندی هدایت نمود و آن را در راستای ارتقای سطح علمی و اخلاقی نوجوانان و جوانان قرار داد.

بنابراین، فضای سایبر- اینترنت- در کنار دستاوردها و کاربردهای انکارناپذیر و مثبتی که در زمینه‌های گوناگون دارد، پیامد نامطلوبی نیز به همراه دارد که باید مورد توجه والدین، مربیان و همه مسئولان امر تعلیم و تربیت و برنامه‌ریزان فرهنگی جامعه قرار گیرد.

حریم خصوصی افراد آن‌قدر اهمیت دارد که احترام به آن در قرن حاضر از مرزهای سنتی دین و اخلاق فراتر رفته و در بیشتر کشورهای جهان ضمانت قانونی پیدا کرده است؛ اما شئون انسانی و اهمیت حفظ آن در فضای مجازی و امنیت اطلاعات مبادله شده با چالش‌هایی مواجه شده و سلامت اخلاقی و حتی جسمانی کودکان و نوجوانان در جامعه به مخاطره افتاده است. غالب والدین نیز به دلیل عدم آشنایی با اینترنت و ظرفیت‌های آن و شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی و فناوری نوین ارتباطی، از رفتارهای آنلاین فرزندان‌شان در فضای مجازی اطلاعی ندارند. همین مسئله راه را برای صیادان اینترنتی باز می‌کند تا راحت‌تر بتوانند وارد حریم خصوصی خانواده شوند.

نتیجه‌گیری

اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه افکار و اندیشه‌های بشری محسوب می‌شود به شرط آن‌که در راه صحیح استفاده شود. افراد به ویژه کودکان باید برای ورود به دنیای مجازی، اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی نشوند.

از طرف دیگر، ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده‌ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجه نخست اولویت قرار دارد. پیشگیری از آسیب‌های اخلاقی و اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم است و برای جلوگیری از فروپاشی خانواده‌ها، والدین باید تا حدودی به فناوری‌های روز دنیا مسلط باشند و بدانند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آنهاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آنها به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز می‌شود؛ لذا چنانچه خانواده‌ها نسبت به شیوه‌های جدید ارتباط فرزندان، خودآگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از بروز بسیاری از آسیب‌ها جلوگیری به عمل می‌آید.

فضای مجازی- فی‌نفسه- ابزاری بی‌طرف و خنثی است؛ اما اینکه اکنون مردم چگونه از آن استفاده می‌کنند، تعیین‌کننده است. اگر استفاده مناسب و مثبت باشد، در جهت توسعه جامعه حرکت خواهد کرد، در غیر این صورت مشکلات عمده‌ای را برای خانواده و اعضای آن به وجود می‌آورد.

به عبارت دیگر، شبکه جهانی اینترنت یک شبکه اطلاعاتی سریع با منابع بی‌شمار است که استفاده نادرست و بیش از حد از آن در بین برخی از افراد و غرق شدن در دنیای رایانه و جدایی از دنیای واقعی، فواید آن را به آسیب تبدیل می‌کند؛ به طوری که هم‌اکنون استفاده نادرست از این ابزار در میان کاربران- در جوامع توسعه یافته- چنان گسترش یافته است که از آن به عنوان یک بیماری نوظهور نام می‌برند که محصول عصر ارتباطات و انقلاب رایانه‌ای است.

فهرست منابع

۱. آثار رفتاری اینترنت بر جوانان. (۱۳۸۸). روزنامه شاپرک، شماره ۱۸۳۴: ۲۲ آذر.
۲. احمدی، احیا (۱۳۸۵). نگاهی به استفاده از اینترنت در میان کودکان، نوجوانان و جوانان. روزنامه همشهری. بخش دانش. شماره ۴۱۴۳: ۶ آذر.
۳. اکبری، ابوالقاسم. و مینا اکبری. (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات رشد و توسعه.
۴. جلالی، علی اکبر (۱۳۷۹). نقش اینترنت در جهان آینده. پژوهش و سنجش. سال ۷، شماره ۲۲-۲۱: ۹۶-۱۱۰.
۵. ذکایی، محمد سعید. و فاخره خطیبی (۱۳۸۵). بررسی رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی. علوم اجتماعی. شماره ۳۳: ۲-۳۵.
۶. رحیمی، محمد (۱۳۹۰). عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی (مطالعه موردی: شهر خلخال). پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی: واحد تهران مرکز.
۷. زنجانی‌زاده اعزازی، هما. و محمد جواد علی (۱۳۸۴). بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد (در سال ۸۳-۸۲). مجله جامعه‌شناسی ایران. دوره ۶. شماره ۲: ۱۴۶-۱۲۱.
۸. سعدی‌پور، اسماعیل (۱۳۹۲). بررسی اثرات اینترنت بر خانواده‌های ایرانی دارای فرزند نوجوان. پژوهش‌های ارتباطی. دوره ۲۰. شماره ۷۶ (شماره پیاپی ۴): ۱۶۹-۱۴۳.
۹. شکرپیگی، عالیه (۱۳۹۱). رسانه، زنان و مناسبات خانواده. نشست انجمن جامعه‌شناسی ایران.
۱۰. صبوری خسروشاهی، حبیب (۱۳۸۶). بررسی آسیب‌های اجتماعی اینترنت. تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.

۱۱. طارمی، محمد حسین (۱۳۸۷). فضای سایبر؛ آسیب‌ها و مخاطرات. ره‌آورد نور، شماره ۲۲: ۳۹-۳۲.

۱۲. محسنی، منوچهر (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی جامعه اطلاعاتی، تهران: انتشارات دیدار.

۱۳. معیدفر، سعید. حبیب‌پور، کریم. و احمد گنجی (۱۳۸۴). اعتیاد اینترنتی، علل و پیامدهای آن، رسانه، سال ۱۶. شماره ۳.

14. Lee, S. J. and Y.G Chae (2007). **Children's Internet Use in a Family Context: Influence on Family Relationships and Paternal Mediation.** Cyber Psychology and Behavior. Vol 10. No 2: 640-644.
15. Watt, D. and J. M White (1999). **Computers and the Family Life: A Family Developmental Perspective.** Journal of Comparative Family Studies. Vol 30. No 1: 1-15.
16. <https://www.useit.com>

